

TRENCADORS I PICAPEDRERS, APUNTS SOBRE ALGUNES NISSAGUES MALLORQUINES DEL SEGLE XV I D'INICIS DEL XVI

Antònia Juan Vicens

Universitat de les Illes Balears

Resum: En el present article es donen a conèixer, tant des del punt de vista professional com a biogràfic, una sèrie de famílies de trencadors de pedra i de picapedrers mallorquins que desenvoluparen la seva activitat laboral durant la baixa edat mitjana. Es tracta de nissagues i d'artífexs poc coneguts -com els Miquel, els Ballester, els Julià, els Antich, els Galmés o Pere Gradolí- però no per això manco importants pel que féu al desenvolupament del treball de la pedra a Mallorca. El seu estudi i l'anàlisi de les relacions que mantingueren amb altres famílies de *lapiscidae* de reconegut prestigi afavoreix una millor comprensió d'aquesta realitat artística i social.

Paraules clau: *Lapiscida*, picapedrer, Mallorca, Sardenya, baixa edat mitjana, medieval.

Abstract: This paper aims to know, in a professionally and biographically way, several families of majorcan stone craftsmen who work during the Late Middle Ages. Although most of them are quite unknown -for instance Miquel, Ballester, Julià, Antich, Galmés or Pere Gradolí- they also play a role in developing of stone work in Majorca. Their examination and the analysis of the relationships established with other important families of *lapiscidae* manage to understand in a better way this artistic and social reality.

Key words: *Lapiscidae*, Stone craftsman, Majorca, Sardinia, Late Middle Ages, medieval.

Rebut el 5 d'abril. Acceptat el 12 de novembre de 2013.

Abreviatures: AAR = Antico Archivio Regio, ACM = Arxiu Capitular de Mallorca, ARM = Arxiu del Regne de Mallorca, ASC = Archivio di Stato di Cagliari, BSAL = Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, Prot. = Protocols Notarials.

Mallorca és coneguda amb escreix per ser un lloc on el treball de la pedra assolí, al llarg de l'edat mitjana, un paper molt destacat, gràcies a la presència i a l'excel·lent activitat realitzada per artesans de renom. Els estudis duts a terme al llarg del segle XX i durant els primers anys del segle XXI per investigadors com H.E. Wethey, G. Alomar, G. Llopart, T. Sabater, M. Barceló, J. Domenge, J. Sastre i altres, han permès que tinguem un coneixement força complet, tant des del punt de vista documental com a artístic dels artífexs i de les obres.¹ En aquest sentit, a les ja ben conegudes nissagues dels Sagrera i dels Vilasclar s'hi han d'incorporar altres -dedicades al treball de la pedra en una vessant àmplia-, com els Saguals, els Pou, els Cifre, els Creix, etc. No obstant l'avenç en el seu coneixement, determinades famílies i certs artífexs són encara força desconeguts. Val a dir que aquests darrers no assoliren el mateix reconeixement que els abans citats, però això no vol dir que fossin menyspreats en el seu context o que no aportassin el seu gra d'arena per afavorir a la bona anomenada de Mallorca quant a l'art de la pedra.

Per tant, l'objectiu d'aquest article és presentar i aprofundir en l'estudi d'algunes famílies, en especial de trencadors, però no en exclusiva, que desenvoluparen la seva activitat durant el segle XV i inicis del XVI. Això es realitzarà a partir de l'anàlisi de documentació arxivística, alguna ja publicada, però en gran part inèdita.

1. Els Miquel

Els Miquel eren una família de *lapiscidae* però no un taller en el sentit en què ho eren els Sagrera i els Vilasclar, pels motius que s'exposaran un poc més avall.

Els membres que la componien eren sis: Jordi (1405-1406), Vicenç (1417-1431), Bartomeu I (1429-1472), Miquel (1449/50-1481), Joan (1454-1481?) i Bartomeu II (1478-1491). Se sap que els tres darrers eren germans i a la vegada fills de Bartomeu I, però es desconeix quin era el vincle existent entre aquest darrer i Jordi i Vicenç. Atesa la similitud de les dates en què els tenim documentats, tal vegada es podria suggerir que fossin germans.

¹ Tot seguit s'assenyalen una selecció dels títols més destacats: WETHEY, H.E.: "Guillermo Sagrera", *The Art Bulletin*, XXI, 1939, p. 44-60; ALOMAR, G.: *Guillem Sagrera y la arquitectura del siglo XV*, Barcelona, 1970; LLOMPART, G.: "Miscelánea de arquitectura y plástica sacra mallorquina (Siglos XIII-XVI)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 46, 1973, p. 83-114; LLOMPART, G.: "Sagrera minor", *BSAL*, 39, 1983, p. 407-434; LLOMPART, G.: "Maestros albañiles y escultores en el Medievo mallorquín", *BSAL*, 49, 1993, p. 249-272; LLOMPART, G.: *Miscelánea documental de pintura y picapedrería medieval mallorquina*, Palma, 1999; SABATER, T.: "Guillem Sagrera, arquitecto y escultor", *La Lonja de Palma*, Palma, 2003, p. 57-77; SABATER, T.: "El programa escultórico", *La Lonja de Palma*, Palma, 2003, p. 106-125; BARCELÓ, M.: "Notes sobre els vilasclar, picapedres", *BSAL*, 49, 1993, p. 127-140; BARCELÓ, M.; LLOMPART, G.: "Quaranta dades d'art medieval mallorquí", *BSAL*, 54, 1998, p. 85-104; BARCELÓ CRESPI, M.: "Notes sobre alguns picapedres a la Mallorca tardomedieval", *BSAL*, 56, 2000, p. 103-116; BARCELÓ, M.: "Semblança de Guillem Vilasclar", *I Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*, Felanitx, 2001, p. 38-48; BARCELÓ CRESPI, M.: "Nous documents sobre l'art de la construcció", *BSAL*, 59, 2003, p. 221-248; BARCELÓ CRESPI, M.: "Nous documents sobre l'art de la construcció. II", *BSAL*, 63, 2007, p. 209-226; BARCELÓ CRESPI, M.: "Tomàs Seguals (?-1513) i Macià Seguals (?-1515) *lapiscidae*", *BSAL*, 64, 2008, p. 223-246; BARCELÓ CRESPI, M.: "Daniel Pou, *lapiscida* (?-† 1528)", *Randa*, 61, 2008, p. 93-101; BARCELÓ CRESPI, M.: "Nous documents sobre l'art de la construcció. III", *BSAL*, 65, 2009, p. 243-252; DOMENGE MESQUIDA, J.: *L'obra de la Seu. El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*, Palma, 1997; DOMENGE MESQUIDA, J.: "Guillem Sagrera, maître d'oeuvre de la catedral de Majorque: aspects métriques et économiques du travail de la pierre (1442-1446)", *Histoire & Mesure*, XVI-3/4, 2001, p. 373-403; SASTRE, J.: "Canteros, picapedreros y escultores en la Seo de Mallorca y el proceso constructivo (S. XIV)", *BSAL*, 49, 1993, p. 75-100; SASTRE MOLL, J.: *La Seu de Mallorca (1390-1430). La prelatura del bisbe Lluís de Prades i d'Arenós*, Palma, 2007; JUAN VICENS, A.: *Els artesans de la pedra i l'escultura arquitectònica. Mallorca, c. 1390-1520*, tesi doctoral, Palma, 2012.

Al marge del Joan més amunt citat, de segur existí un altre *lapiscida* homònim (1409-1430?) perquè l'any de 1409-1410 -una de les dades més primerenques amb les quals es compta sobre un Miquel- apareix treballant a la catedral cobrant un salari d'oficial (4 sous i 6 diners).² Per motius obvis no pot tractar-se del fill de Bartomeu I amb la qual cosa el nombre de *lapiscidae* que integren la família hauria d'augmentar a set. Convé tenir en compte la possibilitat que Joan I fos germà de Jordi, Vicenç i Bartomeu I.

Aquests quatre *lapiscidae* estan relacionats amb la fàbrica de la Seu, de fet, constitueixen les úniques dades relatives a la seva trajectòria professional. Jordi Miquel hi treballà durant 1405-1406;³ Vicenç, els anys de 1417-1418, 1426-1427, 1427-1428 i 1429-1430;⁴ Bartomeu I ho féu entre 1430-1431.⁵ Respecte de Joan, ja s'ha comentat el primer any que hi apareix documentat, però cal tenir present que també hi consta entre 1411-1412, 1417-1418, 1426-1427 i 1429-1430, actuant en algunes com a mestre major trencador.⁶

A pesar que alguns intervingueren en moments puntuals a la fàbrica, era principalment a les pedreres on desenvoluparen la seva activitat, per la qual cosa es pot afirmar, sempre tenint present la versatilitat de l'artesà medieval, que eren trencadors.

Això darrer, junt amb el fet que mai emprenguessin un projecte per compte propi, és el que em fa pensar que no disposaven d'un taller en actiu independent, sinó que es dedicaven sobretot a servir material i a treballar sota les ordres d'un altre *lapiscida* quan intervenien en projectes de rellevància.

Al marge del que s'acaba d'exposar, el que m'ha induït a pensar que no disposaven d'un taller destacat és que els fills de Bartomeu Miquel I (Miquel i Bartomeu II), no aprengueren l'ofici amb el pare sinó que aquest va decidir encartar-los amb Bartomeu Cifre i Joan Serra, respectivament.⁷ És a dir, amb dos artesans de la pedra de renom i prestigi. El més probable seria que haguessin après els rudiments bàsics de l'ofici amb el seu pare, però l'interessant és que Bartomeu I considerà més convenient que la formació com a *lapiscidae* la realitzassin sota la direcció de dos mestres que gaudien de l'anomenada que a ell li mancava.

De Joan II se sap que era germà de Miquel Miquel,⁸ de la qual cosa es dedueix que també ho era de Bartomeu II i, per tant, fill de Bartomeu I. Quant a la seva trajectòria professional, malauradament no en sabem res; igual que tampoc sabem quina evolució experimentaren Miquel Miquel i Bartomeu Miquel II. No obstant això, pel que fa a aquests darrers, que es formassin al taller de Bartomeu Cifre i de Joan Serra indica que no degueren limitar-se a trencar pedra -com molt probablement sí feren el seu pare i la resta de membres de la família- sinó que degueren ampliar el camp d'actuació. De fet, s'ha constatat que Miquel Miquel treballà alguns jornals en les obres d'ampliació i reforma del moll de Ciutat cobrant

2 SASTRE MOLL, J.: *La Seu...*, p. 489.

3 SASTRE MOLL, J.: *La Seu...*, p. 474.

4 SASTRE MOLL, J.: *La Seu...*, p. 526, 557, 575 i 591.

5 SASTRE MOLL, J.: *La Seu...*, p. 592.

6 SASTRE MOLL, J.: *La Seu...*, p. 506-507, 526, 558-559, 563 i 592.

7 ARM, Prot. C-213, f. 92r-92v i BARCELÓ CRESPI, M.: "Nous documents... III", p. 247, doc. VII, respectivament.

8 ARM, Prot. P-376, f. 3r.

el salari d'un oficial (4 sous el jornal).⁹

Atenent a tot el que s'acaba de comentar es pot afirmar que, a pesar que els Miquel no constituïssin un taller en tota regla, sí que foren una notable família de treballadors de la pedra que es va relacionar amb alguns dels tallers més coneguts i reputats de l'època.

2. Els Ballester

Els Ballester eren una altra família natural de Felanitx, igual que els Sagrera, els Vilasclar o els Cifre, amb alguns dels quals, val a dir, se'ls pot relacionar. Els integrants eren Joan I, Miquel i Joan II -pare, fill i nét, respectivament-, Sebastià i Jaume -possibles germans de Miquel-, i Mateu.

2.1. Joan Ballester I

Joan Ballester I era un *lapiscida* oriünd de la vila de Felanitx, pare de Miquel Ballester. Amb tota seguretat es pot afirmar que l'any 1491 ja havia mort,¹⁰ no obstant això, el més probable és que el traspàs es produís amb anterioritat a 1482, puix que no apareix en el testament que el seu fill aixecà en aquella data.

Resulta important citar la figura de Joan I per demostrar que -posant per cas que ell fos l'iniciador de la nissaga- els seus descendents varen perllongar en vertical l'ofici de *lapiscidae*, al manco fins a la tercera generació, aspecte aquest que no era tan habitual com *a priori* es podria esperar.

2.2. Miquel Ballester

Com tot just s'ha comentat, Miquel Ballester (1468-† 1482) fou fill i continuador de Joan Ballester I i, pel que sembla, el membre més destacat de la nissaga.

Quant a la seva trajectòria professional, va treballar a les pedreres de la Seu en qualitat de mestre trencador major, tallant material per a servir a la construcció catedralícia entre 1477-1480,¹¹ en substitució de Cristòfol Vilasclar.¹² Per tant, l'activitat duta a terme al voltant de les obres de la Seu li va permetre mantenir contactes amb els *lapiscidae* més destacats de l'època, com Joan Sagrera. De fet, les relacions amb ell i altres artesans de la pedra es degueren estendre a l'àmbit personal atès que junts varen actuar com a testimonis en el testament de Simó Xavari (1479),¹³ *lapiscida* també vinculat a l'àmbit catedralici.¹⁴

9 CATEURA BENNÀSSER, P.: *La reforma del muelle de la ciudad de Mallorca (1494-1495)*, Palma, 1984, p. 61.

10 ARM, Prot. M-435, f. 117v-118r.

11 ACM, Llibre de Fàbrica, 1746, f. 75r; ACM, Llibre de Fàbrica, 1747, f. 56v i ACM, Llibre de Fàbrica, 1748, f. 57r.

12 A pesar que el primer llibre de fàbrica on apareix el nom de Miquel Ballester sigui el corresponent a l'any 1477-78 el més probable és que ja hi treballàs des de la mort de Cristòfol Vilasclar, ocorreguda l'any 1475. L'any de 1474-75 no apareix el nom de cap trencador a la documentació catedralícia i el pròxim llibre de fàbrica ja data de 1477, quan era mestre trencador Miquel Ballester.

13 LLOMPART, G.: "Sagreriana...", p. 431, doc. 10.

14 Simó Xavari va treballar a la Seu entre 1448 i 1450 i també en el Palau Espiscopal al costat de Joan i Cristòfol Vilasclar: ACM, Llibre de Fàbrica, 1733, f. 59r-59v; ACM, Llibre de Fàbrica, 1734, f. 44r-48r; 50r-52v; ACM, Llibre de Fàbrica, 1735, f. 46r-46v i FRONTERA, F.: "Documentos inéditos del pontificado del Rdmo. D. Francisco Ferrer, Obispo de Mallorca", BSAL, 16, 1917, p. 88 i 134-135.

Dissortadament, poc més se sap de la seva trajectòria professional.¹⁵ Tot i això, que se'l pugui relacionar amb un notable nombre de *lapiscidae* destacats com els ja esmentats Joan Sagrera i Simó Xavari així com també amb Bartomeu Servera, Pere Gotarra, Pere Cifre, Pere Llull, Francesc Ferrer, Bernat Truyol o Bartomeu Fe;¹⁶ de poder oferir a la seva filla un dot de 150 lliures;¹⁷ de ser l'únic *lapiscida* que al tall de 1478 té assignada la quantitat assignada d'1 lliura¹⁸ i de gaudir de sepultura en el claustre del convent de Sant Francesc,¹⁹ són indicatius suficients que l'avalen com un treballador de la pedra reputat i econòmicament ben posicionat, i, consegüentment, un artesà destacat dintre del panorama artístic de l'època.

2.3. Joan Ballester II

Com s'ha dit, Joan Ballester II (1471-1512) era fill de Miquel Ballester. Es probable que iniciàs la formació al costat del seu pare però de segur que no la pogué completar, atès que quan Miquel va morir, el maig de 1482,²⁰ tan sols tenia onze anys. Malauradament, cap de les notícies que s'han localitzat sobre aquest *lapiscida* informen de la seva evolució professional. No obstant això, documents relatius a l'àmbit personal permeten intuir que no va assolir el renom ni la bona situació econòmica a què arribà son pare. Així doncs, a diferència de la filla de Miquel que va rebre un dot de 150 lliures, la de Joan II s'hagué d'acontentar amb un de 55.²¹ No sols això sinó que la quantitat que el seu progenitor tenia assignada al tall de 1478 (1 lliura), ell la va veure reduïda a 5 sous al tall de 1512; quantitat minsa comparada amb les 5 lliures dels germans Saguals o la lliura de Bartomeu Fe i Gabriel Santmartí en el mateix tall.²²

Sembla, doncs, que el taller dels Ballester va viure el seu punt àlgid amb Miquel, per caure en picat amb Joan II i acabar desapareixent amb d'ell.

2.4 Jaume, Sebastià i Mateu Ballester

S'ha optat per analitzar-los en grup perquè en tenim poques referències i, a més, perquè no s'han pogut esbrinar les relacions de parentesc que els unien entre si i entre els tres *lapiscidae* tot just analitzats.

A Jaume i Sebastià (1482) se'ls cita en el testament de Miquel Ballester, aquest fet i que

¹⁵ Tal vegada estigués relacionat amb la fàbrica del monestir de Santa Maria dels Àngels atès que en el testament consta que llegà a dit monestir deu dotzenes de pedra (LLOMPART, G.: "Sagrèriana...", p. 423, doc. 7).

¹⁶ ARM, Prot. P-453, f. 70r-70v; ARM, Prot. P-426, f. 2r; ARM, Prot. P-452, f. 240r i LLOMPART, G.: "Sagrèriana...", p. 423, doc. 7. Respecte de Bernat Truyol se sap que eren cunyats, ja que aquest va maridar amb Joaneta, la germana de Miquel Ballester. Pel que fa a Bartomeu Fe, àlies Leo, es pot afirmar que mantingueren una estreta relació, puix que el té present en el seu testament: *Item lego Batolomeo Leó, lapicide, pro bono amore et pro bona servitute michi preatita, aliam gramasiam et capuciu*. Cabria la possibilitat que Bartomeu Fe s'hagués iniciat en l'ofici de *lapiscida* en el taller de Miquel Ballester atès que no és fins a finals del XV que apareix a la documentació en qualitat de mestre.

¹⁷ ARM, Prot. P-377, f. 50v-52r.

¹⁸ BARCELÓ CRESPI, M.: *La Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*, Palma, 1988, p. 196.

¹⁹ LLOMPART, G.: "Sagrèriana...", p. 422, doc. 7.

²⁰ El testament data del 5 de maig de 1482 i el primer document on se'l relaciona com a difunt és de dia 28 del mateix mes (ARM, Prot. P-377, f. 50v-52r) la qual cosa permet establir la defunció en el mes de maig.

²¹ ARM, Prot. C-210, f. 176v.

²² BARCELÓ CRESPI, M.: *La talla de la Ciutat de Mallorca (1512)*, Palma, 2002, p. 128.

portin el mateix llinatge permet suposar que serien família directa, però no se sap en quin grau de consanguinitat: oncles, germans, cosins?²³ Jaume, a més, també apareix citat en un document en què es tracta sobre unes qüestions hereditàries que afecten el fill de Miquel, la qual cosa, tot i que tampoc s'esmenta el parentiu, reforça els vincles existents.²⁴

Pel que fa a Mateu, se sap que l'any de 1493-1494 va treballar a la fàbrica catedralícia cobrant el jornal a 2 sous i 6 diners, per tant un salari proper al d'un jove aprenent.²⁵ El problema rau en què, a diferència d'altres joves, no està encartat a cap mestre.

Quant al taller dels Ballester, es pot concloure, doncs, que el principal exponent en fou Miquel. A diferència d'altres nissagues de *lapiscidae* que -tot i sempre haver-n'hi un que sobresortís- comptaven amb diversos membres d'anomenada, Miquel fou l'únic de la família que aconseguí fer-se un nom i ocupar un lloc destacat dintre de la societat i del col·lectiu.

3. Els Julià

Segons la documentació consultada, els Julià eren una família de *lapiscidae* oriünda de Campos,²⁶ semblant a la dels Miquel; és a dir, formada majoritàriament per trencadors. Aquest és el cas de Bartomeu (1497-1504),²⁷ Bernat (1498)²⁸ i Josep (1503-1504).²⁹

Jordi Julià, l'integrant més destacat de la família és l'únic que no està documentat treballant a les pedreres que servien material a la Seu, sinó que ho està feinejant a la llotja dels picapedrers. Ho féu durant el mestratge de Joan Sagrera, concretament de 1490 a 1493.³⁰

Pel que sembla, a part de la relació amb el taller dels Sagrera, Jordi Julià també en tengué amb el dels Cifre, ja que apareixen conjuntament en diversos documents en els quals actuen en qualitat de testimonis, en alguna ocasió acompanyats d'altres treballadors de la pedra.³¹ No es pot afirmar amb certesa que mantinguessin una relació professional, aquesta per ventura es veia limitada a l'àmbit personal, atès que no s'ha localitzat cap dada que indiqui que Jordi Julià treballàs al costat d'algun membre del taller dels Cifre. No obstant això, resulta interessant poder establir lligams, encara que quedin reduïts a l'àmbit privat, perquè ofereixen igualment una visió interessant sobre la interacció de cadascun amb la resta de *lapiscidae* que formaven part del panorama artístic de l'època.

4. Els Antich

De tot el conjunt de documentació consultada només s'han localitzat tres *lapiscidae* amb el cognom Antich. Sabem amb certesa que dos d'ells, Pere Antich I i Pere Antich II, eren pare i fill. En canvi, es desconeix quin era el parentiu que els unia a Gabriel. No obstant això, tot i no

²³ LLOMPART, G.: "Sagreriana...", p. 423, doc. 7.

²⁴ ARM, Prot. P-422, f. 139r-141r.

²⁵ ACM, Llibre de Fàbrica, 1760, f. 49v-52v i 55r-58r.

²⁶ ACM, Llibre de Fàbrica, 1765, f. 52r.

²⁷ ACM, Llibre de Fàbrica, 1762, f. 60r i ACM, Llibre de Fàbrica, 1765, f. 52r.

²⁸ ACM, Llibre de Fàbrica, 1763, f. 62r.

²⁹ ACM, Llibre de Fàbrica, 1765, f. 52r.

³⁰ ACM, Llibre de Fàbrica, 1758, 1751 i 1759.

³¹ ARM, Prot. P-454, f. 273r i ARM, Prot. M-623, f. 15v-16r.

comptar amb cap dada documental que ho avaluï, el fet que aquest darrer i Pere I apareguin en semblants dates cronològiques podria indicar que o bé eren pare i fill o bé germans.

A pesar de no tenir gaire més informació sobre la trajectòria professional dels Antich, la constant presència en la documentació de finals del XV i principis del XVI i els contactes establerts amb mestres destacats de l'època, permet suposar que s'haurien fet un lloc en el panorama artístic local.

4.1. Gabriel Antich

Malgrat el desconeixement envers la trajectòria professional de Gabriel Antich (1478-1514), sembla que la seva situació econòmica no fou del tot dolenta, ja que al tall de 1512 formava part dels *lapiscidae* amb les quantitats assignades més elevades.³² Per altra banda, sí que sabem que mantenia contactes amb el conegut taller dels Ballester, puix que va actuar com a testimoni en el document en què Miquel Ballester va comprar certa quantitat de llana (1478).³³

4.2. Pere Antich I

A diferència de Gabriel, coneixem millor la trajectòria de Pere Antich (1497- ante 1519). Aquest *lapiscida* apareix documentat treballant a l'entorn catedralici. Més concretament, hi treballà els anys de 1497 i de 1498, durant el mestratge de Joan Sagrera. Tot i això, l'aspecte més interessant de Pere Antich és que en el seu taller s'hi va formar Miquel Burguera qui, amb el temps, es convertiria en lloctinent de Jaume Creix i acabaria assumint la mestria de les obres de la Seu quan aquest darrer caigué malalt.³⁴

La trajectòria professional de Pere Antich no es limità a la puntual intervenció a la catedral sinó que el seu radi d'acció s'amplià a diverses àrees. Així doncs, el 1506 treballava en la construcció de l'aljub d'una possessió de Petra³⁵ i també participà en la construcció de la fortalesa reial d'Alger, el director de la qual fou el conegut mestre Daniel Pou.³⁶ Si es té constància d'aquest fet, és perquè el 10 de febrer de 1519, la viuda i els fills reclamaven a Daniel Pou els 15 ducats d'or que restaven pagar d'un total de 17 pel servei que Pere havia prestat en la dita obra.³⁷

A part dels contactes que mantingué amb el taller dels Pou, amb Daniel en especial, també establí vincles amb el dels Armengol, concretament amb Antoni I. En aquest sentit li va fer de testimoni en el document en què contractà amb la Universitat la construcció d'una font al carrer, en el seu dia anomenat, de Nostra Dona de Gràcia.³⁸

Atenent al que s'acaba de comentar, sembla que Pere hauria adquirit més prestigi que Gabriel. No obstant això, al tall del 1512 el primer està força per sota del segon atès que tan

³² BARCELÓ CRESPI, M.: *La talla...*, p. 40.

³³ ARM, Prot. P-373, f. 105r.

³⁴ PIFERRER, P.; QUADRADO, J.M.: *Islas Baleares*, Palma, 1969, p. 349.

³⁵ BARCELÓ CRESPI, M.: "Nous documents... II", p. 221, doc. XVII.

³⁶ Per a més informació sobre aquest mestre vegeu: BARCELÓ CRESPI, M.: "Daniel Pou...", p. 93-101.

³⁷ ARM, Prot. B-104, f. 125r-126r. Document referenciat per BARCELÓ CRESPI, M.: "Daniel Pou...", p. 95, nota 12.

³⁸ BARCELÓ CRESPI, M.: "Nous documents... II", p. 222, doc. XVIII.

sols té assignats 6 sous enfront dels 16 de Gabriel,³⁹ la qual cosa és simptomàtica d'una no tan pròspera situació econòmica. Tot i així, cal tenir present que l'economia era inestable; un artesà podia tenir avui una bona situació econòmica i perdre-la l'endemà. Per tant, mai s'ha de prendre com a l'únic indicador per conèixer la rellevància que un taller o un artesà va assolir.

4.3. Pere Antich II

La informació que ens ha arribat sobre el fill homònim de Pere Antich és la consignada als llibres de fàbrica, quan treballava a la catedral en temps de Jaume Creix. Hi consta des de 1516-1517. Tot d'una començà percebut un salari no gaire elevat (2 sous amb 6 diners), propi dels fadrins que ja tenien certa formació. No obstant això, no se l'anomena com a tal. El 1518-1519, el designaren com a picapedrer, però no sense pujar-li gaire més el sou. En el llibre de fàbrica consecutiu també se l'anomena picapedrer però convé dir que a la vegada s'hi troba documentat un fadrí de Miquel Burguera anomenat Pere que cobrà el mateix que ell.⁴⁰ És possible que fos el mateix individu atès que l'any següent se'l relaciona primer com a fadrí de Miquel i després com a mosso de Julià Burguera, tot i que en algun moment també el relacionen com a picapedrer, la qual cosa porta a pensar que ja comptaria amb una certa noció de l'ofici, segurament gràcies al seu pare. Quin fou el motiu que el dugué encartar-se amb els Burguera? Una possibilitat seria que, quan va morir Pere Antich I, encara no hagués finalitzat el termini d'aprenentatge estipulat i s'hagués vist obligat a signar carta amb un altre mestre. Es desconeix la data exacta en què Pere Antich I morí, però se sap que a principis de febrer de 1519 ja era difunt⁴¹ i és precisament a partir del març del mateix any quan es troba la primera referència del fadrí de Miquel Burguera anomenat Pere.

Com s'ha dit més amunt, Miquel Burguera va aprendre l'ofici en el taller de Pere Antich I -i és probable que també ho fes Julià-, per la qual cosa les relacions amb la seva família devien ser estretes. No resulta escabellat, doncs, creure que una vegada mort el mestre amb el qual s'havia format, decidís fer-se càrrec del seu fill.

A tall de conclusió sobre els Antich, tan sols puntualitzar que, a pesar de tenir una relativa presència en el panorama artístic mallorquí, no es poden incloure en el grup de treballadors de la pedra més representatius de l'època. De totes maneres, vull insistir en un aspecte que juga a favor seu: que en el marc del taller de Pere Antich s'hi va formar Miquel Burguera, qui esdevindria un dels *lapiscidae* més prestigiosos de la primera meitat del segle XVI.

5. Els Galmés

Hi ha documentats un considerable nombre de *lapiscidae* amb el llinatge Galmés compresos aproximadament entre la segona meitat del segle XV i principis del XVI: Antoni I i II,⁴² Pere, Gregori i Sebastià. En la majoria dels casos resulta difícil, si no impossible, esbrinar quins eren els vincles familiars que els unien. El més lògic seria pensar que, igual que altres nissagues

³⁹ BARCELÓ CRESPI, M.: *La talla...*, p. 40 i 98.

⁴⁰ ACM, Llibre de Fàbrica, 1773, f. 134r i 136r.

⁴¹ ARM, Prot. B-104, f. 125r-126r. Document referenciat per BARCELÓ CRESPI, M.: "Daniel Pou...", p. 95, nota 12.

⁴² D'Antoni Galmés II només s'han localitzat dues referències, una de 1503 i l'altra de 1509, que no aporten cap informació sobre la seva trajectòria professional ni sobre les relacions que mantenia amb la resta dels Galmés, per la qual cosa s'ha optat per no analitzar-lo.

d'artesans de la pedra, tot ells estiguessin emparentats d'alguna manera. Per altra banda, compartir llinatge no equival a ser família; més sent Galmés un cognom tan comú.

5.1. Antoni Gamés I

Documents sobre Antoni Galmés (1448-† 1468) informen que era *lapiscida* i guixer. A pesar que és poc el que es coneix sobre la seva personalitat, gràcies a un document indirecte datat el 1475, es pot afirmar que regentà un taller -encara que fos modest-, atès que el seu fill Sebastià va continuar l'ofici patern.⁴³

5.2. Pere Galmés

La primera notícia amb la qual es compta sobre Pere Galmés (1462-1514) és aquella datada el juliol de 1462 que el relaciona amb Antoni Galmés I.⁴⁴ El fet que apareguin ambdós en un mateix document, malgrat que no expliciti quin tipus de relació podien mantenir, és significatiu per poder-los situar en el mateix context.

Pel que respecta a la seva trajectòria professional, va participar a les obres de la Seu l'any de 1490-1491⁴⁵ i també hi treballà dos jornals el mes de desembre de 1498,⁴⁶ cobrant en ambdues ocasions el salari propi d'un mestre (5 sous i 8 diners). La resta de notícies localitzades sobre aquest *lapiscidae* no permeten ampliar els coneixements sobre la seva realitat laboral i familiar.

5.3. Sebastià Galmés

Sebastià Galmés (1475-1491) era habitant de la parròquia de Petra, a diferència del seu pare que vivia a Ciutat.⁴⁷ És probable, però, que a partir de 1488 es traslladàs a viure a la ciutat perquè des d'aquell any fins al 1491 apareix treballant a les obres de la Seu, sota les ordres de Joan Sagrera.⁴⁸ Ara bé, és molt possible que el Sebastià Galmés de Petra, fill d'Antoni Galmés, i el Sebastià que treballà a la fàbrica catedralícia no fossin la mateixa persona. En primer lloc perquè al primer, l'any 1475, ja se'l denomina *lapiscida*, és a dir, hauria assolit una certa formació. En canvi, el segon, aproximadament quinze anys més tard, quan treballava a les obres de la Seu, va cobrar entre 2 sous amb 6 diners i 3 sous, salari més proper al d'un mosso que no pas al d'un mestre. Malauradament, rere la intervenció a la fàbrica catedralícia no s'ha localitzat cap altre document que ajudi a esclarir la qüestió.

5.4. Gregori Galmés

A diferència de Pere i Sebastià, Gregori Galmés (1475-1486) no està relacionat amb la fàbrica de la Seu. La informació relativa a la seva trajectòria professional permet afirmar que mantenia estrets vincles laborals amb els Pardo, una important família de mercaders de l'època. Així doncs, el març de 1476 va contractar una intervenció a la casa de Manuel

⁴³ ARM, Prot. P-370, f. 16v-17v.

⁴⁴ ARM, Prot. M-411, f. 145r.

⁴⁵ ACM, Llibre de Fàbrica, 1758, f. 23v-28r i 29r.

⁴⁶ ACM, Llibre de Fàbrica, 1763, f. 47v.

⁴⁷ ARM, Prot. P-370, f. 16v-17v i ARM, Prot. C-205, f. 234v. Se sap que el seu pare residia a ciutat perquè a l'inventari *post mortem* (1468, agost, 11) s'especifica que vivia a la parròquia de Sant Miquel (ARM, Prot. P-362, f. 55v).

⁴⁸ ACM, Llibres de Fàbrica 1756-1758.

de Pau Pardo. En el mateix document es fa referència a una intervenció precedent que havia dut a terme en les cases de possessió de Biniforany, propietat d'un altre membre de la dita família: el cavaller Perot Pardo.⁴⁹ Els contactes amb aquesta família sembla que no es limitaren a l'àmbit professional puix que, en un document del mes d'abril del mateix any, Gregori va actuar en qualitat de testimoni en un acord mercantil signat entre els germans Lluís i Manuel de Pau Pardo i els també mercaders Bernat Jolí i Bernat Morató.⁵⁰ La confiança que li demostrà dita família s'ha d'entendre com un signe de reconeixement de la seva persona.

Pel que fa a les relacions que mantingué amb altres artesans de la pedra, se'l pot vincular documentalment a Pere Cifre, quan aquest darrer el va nomenar procurador l'abril de 1486.⁵¹

A pesar de no comptar-se entre els picapedrers més representatius de l'època, el fet que se'l pugui relacionar amb Pere Cifre -que sí que ho era- o que comptàs amb la confiança de la família Pardo, pens que són indicadors suficients per considerar que devia ser un *lapiscidae* respectat en el seu context.

6. Pere Gradolí

Pere Gradolí (1490-1515) és un *lapiscidae* documentat entre finals del XV i principis del XVI, actiu a la parròquia de Pollença.

A la majoria de mestres i dels tallers, sobretot els rellevants, se'ls documenta a la ciutat, on realment hi havia més possibilitats de trobar feina. A la part forana hi trobam les nissagues oriündes d'aquelles zones riques en pedreres d'on s'extreia material de bona qualitat, com per exemple Felanitx o Lluçmajor. Això afavoria que el treball de la pedra tengués un paper rellevant. De totes maneres, cal dir que els membres d'aquestes nissagues que destacaven per sobre de la resta solien acabar residint a Ciutat.

La presència d'artesans de la pedra a la part forana era més aviat minsa i encara ho era més l'existència d'artesans ben qualificats. Un exemple que resulta paradigmàtic d'aquest fet el constitueix aquell en què els habitants de la vila de Sóller contractaren amb Cristòfol Vilasclar l'erecció d'un pont.⁵² És de suposar que si al poble hi hagués hagut algú capacitat per dur a terme el projecte, li haurien encomanat a ell.

Pel que fa a Pere Gradolí -atenent a la diversitat de denominacions en què apareix a la documentació (*lapiscida*, *magister domorum*, *carpentarii*)-, aquest esdevé un exemple més de la versatilitat i polièdria de l'artesà medieval. En relació a la seva trajectòria professional, val a dir que la dada més destacada és aquella que el situa treballant a les obres de reforma del castell reial de Pollença (1498).⁵³ Aquestes consistiren en la reparació del la gran sala, de la capella de Sant Gabriel i la torre de la mateixa, d'un aljub, les cases del molí i del forn i els merlets que coronaven l'entrada a la fortificació.

⁴⁹ BARCELÓ CRESPI, M.: "Nous documents...", p. 228-229, doc. VIII.

⁵⁰ ARM, Prot. P-371, f. 45r.

⁵¹ ARM, Prot. P-381, f. 42r.

⁵² LLOMPART, G.: "Sagreriana minora...", p. 422, doc. 6.

⁵³ BARCELÓ CRESPI, M.: "Nous documents... III", p. 249, doc. IX.

Atenent que es tracta d'una propietat reial, el més apropiat haguera estat que Joan Sagrera, en qualitat de mestre de les obres del rei -càrrec que ocupava en aquelles dates-, s'hagués encarregat de portar-la a terme. No obstant això, cal tenir en compte que Joan Sagrera compaginava el càrrec de mestre de les obres del rei amb el de mestre major de les obres de la Seu, no podia, doncs absentar-se de Ciutat tot el temps que requerís la reforma del castell pollencí. Vull suposar que és per això que es va optar per contractar un mestre local. Que l'elegit fos Pere Gradolí indica que era el *lapiscida* més capacitat de la parròquia. És més, que s'apostàs per Pere, i no per contractar algun mestre membre dels importants tallers de Ciutat, demostra que estava prou capacitat per resoldre amb èxit el projecte. Aquest fet l'acredita com un dels *lapiscidae* actius de la part forana més representatius de finals del XV i de la primera meitat del segle XVI.⁵⁴

En relació a Pere Gradolí, voldria parar esment en una dada que podria relacionar-lo amb Sardenya. Determinats estudis han posat de manifestat la presència a Mallorca, entre finals del segle XV i inicis del XVI, d'un considerable nombre d'artesans de la pedra sards.⁵⁵ En aquest sentit, cal dir que s'ha constatat en els arxius sards la presència, concretament a l'Alguer, d'un *lapiscida* anomenat Rafel Gradolí o Gradulí qui el 1468 era un dels *censores operum* de l'esmentada vila.⁵⁶ En relació a aquesta dada i a la constatada presència de picapedrers sards a Mallorca a què s'ha fet referència més amunt, cabria la possibilitat que el Pere Gradolí documentat a Pollença i el Rafel Gradolí documentat a l'Alguer estiguessin emparentats. Val a dir que Gradolí no és un llinatge gaire comú a Mallorca i, atenent a la informació amb què comptam, no es pot afirmar que Pere fos oriünd de Pollença. Per altra banda, com de tots és sabut, les relacions amb Sardenya eren constants i fluïdes, especialment amb l'Alguer,⁵⁷ ciutat en la qual encara avui dia es parla el català. Podria ser que Pere Gradolí hagués decidit traslladar-se a Mallorca per desenvolupar la seva activitat artística, tal i com varen fer altres artesans de la pedra sards? En el cas de poder respondre de manera afirmativa a aquesta pregunta tendríem en ell un exemple més dels fluids intercanvis d'artistes entre les dues illes, els quals s'intensificaren a partir de les acaballes del segle XV i dels inicis del XVI.

A tall de conclusió

S'ha pretès aquí presentar, tant biogràficament com professional, aquelles famílies de picapedrers i trencadors manco conegudes d'aquelles que treballaren a Mallorca durant el segle XV i inicis del XVI. La presentació i interpretació de les dades publicades, juntament amb les noves que aquí s'han aportat, ha permès presentar un panorama força exhaustiu no sols dels personatges analitzats sinó també de les relacions que mantingueren amb altres membres del col·lectiu i amb els tallers més notables de l'època. Tot plegat amb l'objectiu d'ampliar els coneixements que a dia d'avui es tenien sobre els artífexs que practicaren l'art de la pedra.

⁵⁴ Gràcies a la troballa documental del seu inventari se sap que morí el mes de gener de 1515 (ARM, Prot. A-158, f. 60r-61v).

⁵⁵ JUAN VICENS, A.: "Influencias artísticas e intercambio de artistas entre Nápoles, las islas occidentales itálicas y las islas orientales hispánicas", *Miscelánea Medieval Murciana*, XXXIV, 2010, p. 33-43.

⁵⁶ ASC, AAR, Procurazione Reale, vol. BC8, f. 29v-30, 31v i TASCA, C.: *Ebrei e società in Sardegna nel XV secolo. Fonti archivistiche e nuovi spunti di ricerca*, Cagliari, 2008, p. 249.

⁵⁷ Per a una aproximació al tema vegeu: MATTONE, A.; SANNA, P.: *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo*, Sassari, 1994.

